

Suw ýetmezçiligi howpy gapyda

Category: Kitapcy, Publisistika, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Suw ýetmezçiligi howpy gapyda SUW ÝETMEZÇILIGI HOWPY GAPYDA

Ilkinji çaphana 593-nji ýylda Hytaýda guruldy. Ilkinji gazet 700-nji ýylda Pekinde çap edildi.

Ýewropada Iogann Gutenberg 1450-nji ýylda Germaniýanyň Maýnz şäherinde metal harplar bilen çap ediş tehnikasyny ulandy we çaphana geçirdi. XIV asyrdan Ýewropada azyndan 20 million kitap çap edildi. (Käbirleriniň aýtmagyna görä 200 million!) Kapitalistik telekeçilik bilen neşirýatlar Ýewropanyň çar künjünde şahamçalaryny açdy...

Osmanlyda birinji çaphanany jöhitler XV asyryň ahyrynda gurdy. Hristianlar XVI asyrdan we ahyrynda türkler XVIII asyrdan Ybraýym Mütefferika bilen durmuşa geçirdi.

Mütefferikanyň çaphanasyny patyşanyň rugsady bilen jemi 17 eseri 12 müň 500 müň ekzemplýarda çap etdi. Kitabyň şular ýaly azlygyna garamazdan Osmanlydaky gozgalaňlaryň turuş nokady hemişe şu çaphananyň üstünde boldy. Mysal üçin, täzelenme

hereketi bolan «Nyzamy-Jedide» (jeditçilik) garşy bildirilen nägileligiň nyşanasynda ýene şu çaphana bardy...

Çaphana diňe XIX asyrda Tanzimat permanyndan soň azatlygyna gowuşdy.

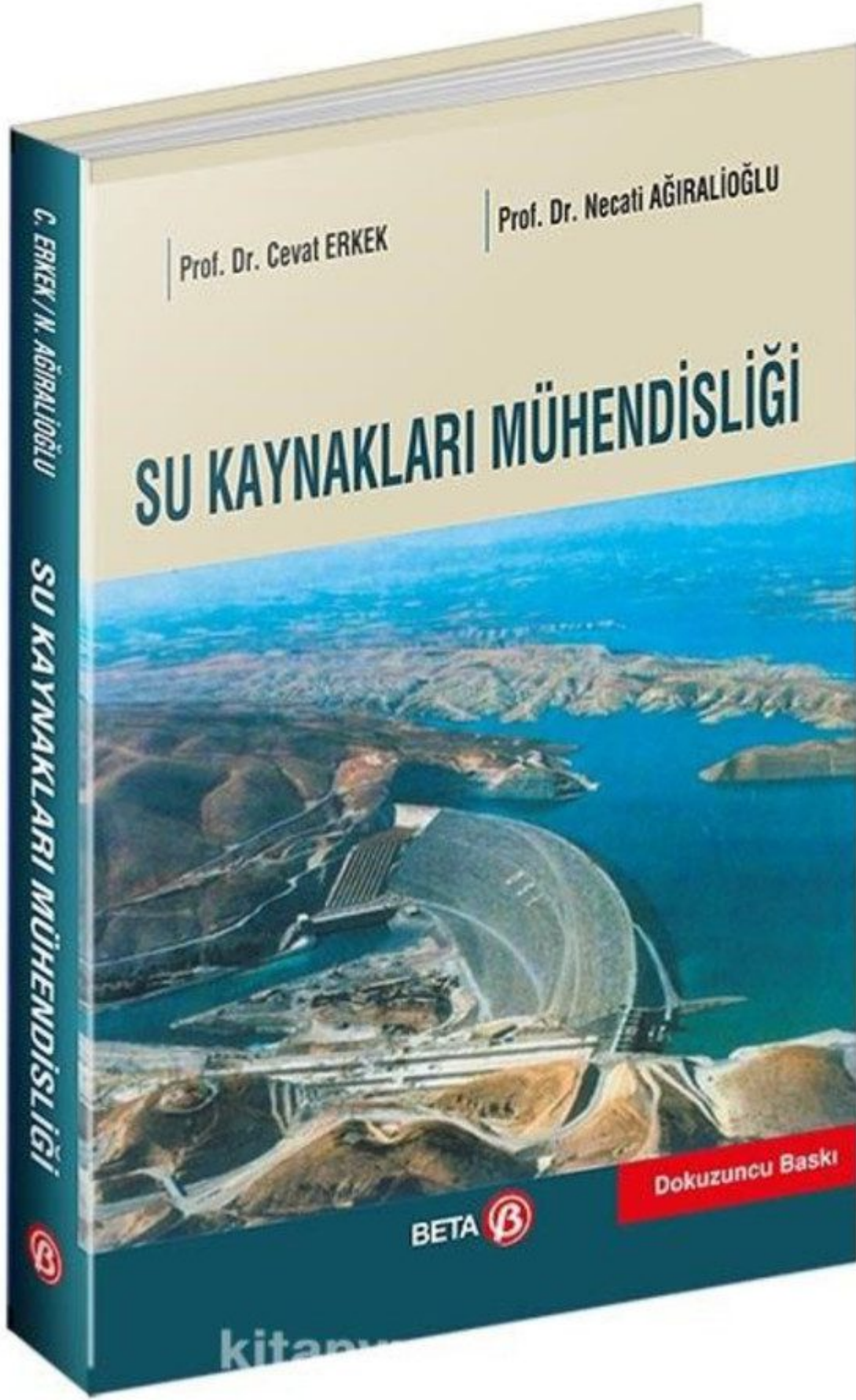
Bu maglumaty nämüçin gepbaşy etdim?..

Ýurdumyzyň üns merkezinde «Aýasofýa» metjidi, türbanly (bürenjekli) sudýa, harby döwlet agdarlyşygyna synanyşyk, bürenjekli witrina ýaly birgiden (dereksiz) jedeller barka men näme ýazyp otyryn?

Osmanly aň-düşünjesinde kitap däl-de, «halwa gürrüňdeşligi» (çaý başynyň gürrüňi) diýen ýaly söhbet däbi – meşwereti (konsultasiýasy) bardy. Wagtyň geçmegi bilen ýerini «çaýhana muhabbetine» berdi.

Häzir kitapsyz boş lakgyldylary, warsakylary teleýaýlymlarda köp görýäris. Köpüsi dereksiz adamlaryň ýerliksiz boş gürrüňleri ýurdumyzyň bar ünsüni özüne sowup bilýär.

Şonsuzam taryhy tejribesi – kitap okama sany çäkli pikirlenme hilimiz ýyl geçdigisaýy peselýär. Şunyň ýaly ýykgynçylykly düşünje göýdükligi sebäpli hakykat bilen ýüzleşip bilemzok.

- 727-den 55-e düřdi

Kitap bolmasa, Añ ýetirip bilme ukyby bolmasa... Pikir bolmasa...

Özbaşdak pikirlenip bilmek ukyby-da bolmaýar.

Öňüňizi görüp bilmersiňiz, ýakynlaşyp gelýän problemanyň öňüni alyp bilmersiňiz!

Häzir gaty uly howp bilen ýüzbe-ýüz bolduk we üns merkezimizde şu janagyryly problema ýok: Gurakçylyk!

Suw ýetmezçiliginden başga hemme temada lakgyldap, akyl satyp bilýäris. Her daýym bolşy ýaly problema özüni iň agyr taraplary bilen görkezende, «Bu nireden çykdy!» diýip, agzyňyzy öweldip galarsyňyz, ýöne giç bolar.

Ýa-da «Ýagys ýagaram welin, suw ýetmezçiligi çözüler!» diýip pikir edilýär. Ýalňys.

Birnäçe ýyl mundan öň «CNN Türk» telekanalynda «Suwa urulan altyn bilezik» (“Suya Vurulan Altın Kelepçe”) atly dokumental filmini taýýarlapdyk. Hemmeler ýaly bizem ýurdumyzy suw gorlaryna baý hasaplaýardyk. Biz özümüzizi Ysraýyldan Kipre «suw satyp» biljek ýurt hökmünde görkezilýärdik. Barlap gördük welin, suw gorlaryna baý däldigimizi bildik...

Mysal üçin, 2006-njy ýylda 67 mm bolan ýagys, şondan öňki elli ýylyň iň pes derejesindedi. Häzir onuň 55,1 mm bolandygyny ýatladyaryn. Bu gorkunç ýagdaýyň parhyny bilýärsiňizmi? Pikir edip görüň, ýurduň ortaça ýagys derejesi 726 mm-di.

Mesele diňe agyz suwunda däl. Mesele ekerançylyk, mesele senagat önümçiligi...

Hudaýyňyzy söýýän bolsaňyz, siz şindizem nämäniň jedelini edip otyrsyňyz, boş gürlemekden ýaňa bokurdagyňyz guranda, içmäge bir owurt tapmarsyňyz!

Mart 2007 Sayı 44

SU DÜNYASI

"su varsa hayat var"

Devlet Su İşleri Vakfı'nın aylık ücretsiz yayınıdır.

**KÜRESEL ISINMANIN
GÖLGESİNDE KURAKLIK
VE SU KİTLİĞİ**

- **Täret suwy**

Suw üpjünçiligi – döwlet syýasatydyr.

Suw gytçylygy gözbaşy ulanyşdaky ýeterlik gorlaryň ýaramaz ulanylmagyndan – infrastruktura kemçiliginden gelip çykýar. Gynansak-da, ýurdumyzda häzire çenli gelip-geçen hökümetler suw gorlaryndan paýlanyşyna, ykdysady ulanşyga, suw arassalaýyşa, gaýtadan işlemäge, täzeden ulanmaga, arassa suwa çenli bir bitewi suw dolanşygynyň meýilnamalaryny işläp düzmedi.

Gördük: bar edilýän umyt diňe ýagyşda. Ýagyş ýaganogam welin, hemme problemalar ör boýuna galyberdi. Emma global klimat üýtgeşmesi we munuň bilen baglanyşykly gurakçylyk ýurdumyzyň başyna kyn günleri saljaga meňzeýär. Türkiýe çaltlyk bilen dünýäniň iň gurak yklymyna eýe Ýakyn Gündogar ýurduna öwrülýär!

Diňe ýagyş däl, iň ýaman ýeri-de garyň ýagmaýandygy! Dünýädäki ähli agyz suwunyň ýarsyna golaýyny üpjün edýän ýerasty suw gorlary gardan iýmitlenýär.

Ýurdumyzda ýakyn wagtlara çenli ýerasty suwlar köp ulanylanokdy. Soňky kyrk ýylda suwaryş pudagynyň ösmegi bilen ýerasty suw gorlaryna şeýle bir çozdular welin: köller, derýalar, suwly dereler, kölçeler ýok boldy. Suwly ýerleriň ýarsyndan gowragy gurady.

Döwlet bulara diňe daşyndan syn edip oňdy. «Suw» diýmek, diňe halka näçe liradan satylýandygy bilen çäkli boldy...

Erdogan «Aýasofýa» metjidine jumga namazyny okamaga gidende, «Sözcü» gazetinden gelenleri goýaýmaň!» diýipdir. Bolup biler, bu onuň öz şahsy pikiri! Emma olam, erte musulmanlar täret kylmaga suw tapmajagyny bilse gowy bolar.

Ýakyn wagtda prezident ýerli häkimiýetler bilen üýşüp gyssagly suw meýilnamasyny durmuşa geçirmeli. Hernä umydymyz, boş sözlere jogap berjek bolup wagt ýitirmezler-dä.

Ýewropanyň 1 mm suwy-da yrýa etmän ýygnamagynyň kitap okamak bilen dahyly ýokdur öýtmäň...

• Haos ýakynlaşýar

Düýnem dünýädr ýurdumyz ekerançylykda özüni özi ekläp bilýän ýedi ýurduň biridi. Häzir suw gorlarynyň azalmagy netijesinde gurakçylykdan we çölleşmekden iň köp täsirlenýän ýedi ýurdyň biri.

Bir seredýäň, suw-sil joşgunlary bolup geçip, bar ýeri weýran edip taşlaýar. Bir seredýäň, gurakçylyk janyňy alyp gelýär...

Hem tebigaty harap edýäris, hem ajy netijelerini başdan geçirip, näme etjegimizi bilemzok!

Ösümlük örtüginini zaýalamak (tokaý zolaklaryny çapmak, otluk meýdanlary ýok etmek we ş.m.) çem gelen ýeriňden ekin meýdanlaryny açmak, meýilnamasyz ýer ulanyşygy, çakdanaşa himiki dökünleri bermek ýaly başga-da birnäçe işler eroziyalara (ýer çökmelerine), ýangynlara, suw-sil joşgunlaryna getirýär.

Tebigy sazlaşygyň bozulmagy bilen ýerden alynýan peýdalaram azalýar. Bulam gurakçylyk ýaly daşky gurşaw-klimat betbagtçylyklaryna ýol açýar. Göýdük döwräniň girdabyndan çykyp bilemzok.

Biziň günlerimizde – yetmişinji ýyllarda okuw maksatnamasynda oba hojalygyny öwreniş sapagy bardy. Okuwçylara ýeriň we suwuň

ulanylyşy boýunça bilim berlerdi. A häzir? «Içýän suwumyzyň» nähilidigini näçe adam bilýär?

Her gün iýýän zatlarymyza sarp edilen suwuň içýän suwumyzdan has köpdüğini näçe adam bilýär? Bir adam tarapyndan sarp edilen azygy öndürmek üçin 2000-5000 litr suw gerekdigini näçe adam bilýär?

Suw ýetmezçiligini öýüňüzdäki krandyňyzdan arakesmeler bilen suw berilmeginden ybaratdyr öýtmäň...

DİLAVER DEMİRAĞ

SUSATANLAR!

SUYU KÖLELEŞTİREN KARTELE KARŞI
BİR DİRENİŞ MANİFESTOSU!

hayykitap

- **Gymmatlaşyklar artar**

Dünyäde her ýyl 4 müň 600 milliard kub metre golaý suw

ulanylýar:

Munuň 70%-i ekerançylykda... (Türkiýede 77%). 20%-i senagatda... (Türkiýede 13%). 10%-i hem ýaşaýyş jaýlarynda ulanylýar.

Serediň: Birnäçe günläp ýagjak ýagyş siziň gözüňizi gapmasyn, ýurdumyz suwa baý ýurt däl.

Häzir adam başyna ýyllyk 1.400m^3 ulanarlyk suw mukdary bulen suw ýetmezçiligi bolan ýurtlaryň arasyna girýäris.

Erte adam başyna ýyllyk 1.120 m^3 ulanarlyk suw mukdary bilen suw ýetmezçiliginden kösenýän ýurduň ýagdaýyna düşeris.

Bu diňe krandymyzdan akýan suwa täsirini ýetirmez, ekerançylyga-da uly zarba urar! Şeýdibem ýaşaýyş hasam gymmatlar!..

Käbir mysallary bersem gowy bolar:

Bir litrlik baklaşka suwy öndürmek 12 litr suw sarp edilýär.

Bir käse çay gaýnatmak üçin 28 litr suw sarp edilýär. Bir

çaşka kofe gaýnatmak üçin 40 litr suw sarp edilýär. Bir

sahypalyk ak kagtzy öndürmek üçin 100 litr suw sarp edilýär.

Bir kilogram pomidor öndürmek üçin 180 litr suw sarp edilýär.

Bir kilogram kartoşka öndürmek üçin 900 litr suw sarp edilýär.

Bir kilogramlyk merjimek ýetişdirmek üçin 1250 litr suw sarp

edilýär. Bir kilogram çörek öndürmek üçin 1300 litr suw sarp

edilýär. Bir gap doňdurma taýýarlamak üçin 1500 litr suw sarp

edilýär. Bir kilogram tüwi üçin 3400 litr suw sarp edilýär.

Bir kilogram peýnir üçin 5000 litr suw ulanylýar. Bir kilogram

goýun etini öndürmek üçin 6100 litr suw sarp edilýär.

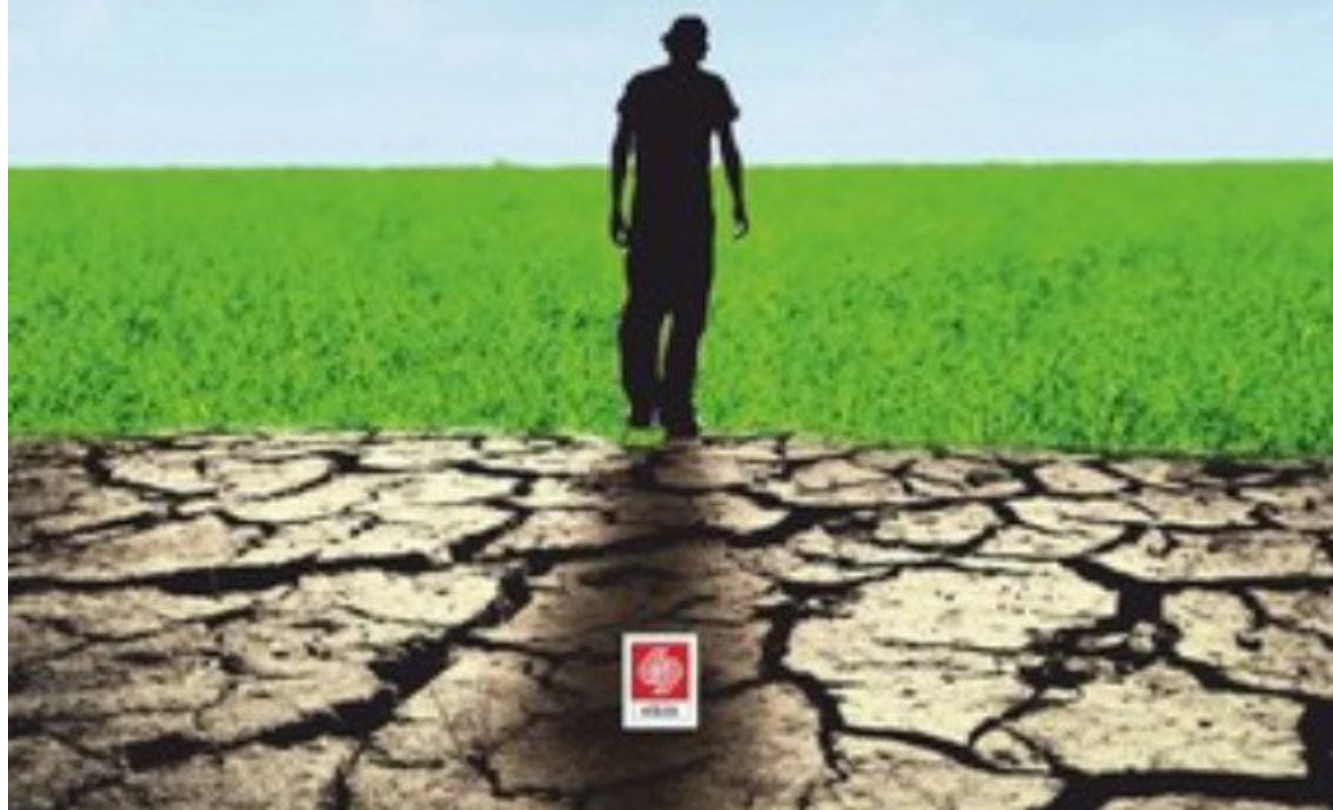
Bir laý penjek-jalbar üçin (1 kg pagta) 10800 litr suw sarp

edilýär. Bir aýakgap üçin (1 kg deri) 16600 litr suw sarp edilýär.

Industrial önümlerde hasam köp suw sarp edilýändigini çak ediberiň...

Kuraklık ve Su Kıtlığı Riski İle Mücadelede Kamu Mali Politikaları

Dr. Sibel AYBARÇ

• Howatyrlandyryjy ýagdaý

Fatih Soltan Mämmet Stambulyň alkymyna gelip dirände,

wizantiýalylaryň perişdeleriň jynsynyň nämedigini jedel edişleri ýaly, dini-medeni temalardaky ýüzleý temalar bilen günümüzü geçirýäris. Eýsem-de bolsa...

Ýurdumyzy gurakçylyga garşy çydamly hala getirmek gerek. Gynansak-da, häkimiýet bu boýunça oňlarlykly işleri ediberenok. Döwletiň islendik maglumatnamasynda şeýle setirler bar:

«Ekerançylyk önümçiligiň artdyrylmagynda ýer-suw gorlarynyň dogry we ätiýaçly ulanylmagy iň esasy zatdyr».

Eýse, bu aýdylýanlara amal edilýärmikä? Suw gorlary akyllý-başly ulanylýarmy? Ýok.

Ekerançylyk önümçiligi suw ýetmezçiliginiň hem baş sebäbi, hem isripçiligiň düýp sebäbi...

Baş maksat – has az suw bilen has köp önümçiligi ýola goýmak! Ýagny, işlenen suwdan maksimum peýdany gazanmak...

Suw syýasatyny işläp düzen ýurtlar haýsy önüme näçeräk suwuň gerek boljakdygyny hasaplap, ýere näme ekiljekdigini kesgitleýär. Türkiýede bolsa häkimiýet beýle meýilnamalaşdyryşa garşy çykýar! Meýilnamalaşdyryşy kommunistlikdir öýdýär! Ýogsam bolmasa:

Düýn, segseninji ýyllaryň başynda 28 million gektar ýer (ýurduň ýerlerinin üçden biri) ekerançylyk meýdanlarydy.

Häzir ekin meýdanlarynyň ululygy 4,5 million gektar azaldy. Özem ekilýän 8,5 million gektar ekin meýdanynyň zordan 74%-ni suwaryp bilýäris! Ekin meýdanlarynyň kiçelendigine garamazdan suw ýetenok.

Aýylgançlygy duýup bilýäňizmi özi?

Mesele diňe krantdan kesilip akýan suwda däl.

308
С594

А.А.СОКОЛОВ

Вода:

проблемы на рубеже
XXI
века

- **Problemanyň düýp çeşmesi**

Birnäçe günläp ýagys ýagdy welin, suw ýetmezçiligi problemamyz

çözülendir öýdülýär.

Hamana, ýurdumyzyň gurakçylygy-da, çölleşmegi-de gutaran ýaly. Ýene geleňsizlige, halpaň-salpaňlyga ýol berilýär. Çünki kynçylyk krantdan ýa çeşmelerden akýan suw bilen çäklendirilýär!

Käşgä suw ýetmezçiligini bular ýaly aňsat çözüp bolýan bolsa! Meseläniň birden köp tarapy bar. Mysal üçin, ykdysady tarapy... 1994-nji ýyl. Döwlet Suw işleri edarasy (DSI) kyrkynjy ýylynda «suw müdiri-suw bentleriniň patyşasy» diýlen prezident Süleýman Demireliň gatnaşmagynda Ankarada ýygnaýyşyk gecirdi. Hünärmenler ýurtda suw ýetmezçiligiň ýokdugyny aýtdy. Zalda oturanlar DSI-niň işgäri, oba hojalyk boýunça ýokary hünärmen doktor Nüwit Soýlu sorag bermek üçin söz gezeginiň berilmegini haýyş etdi. Ol:

– *Elimde 1987-nji ýylda NASA-nyň dünýäde suw boýunça maglumatnamasy bar, ýakynda suw ýetmezçiliginiň başlajakdygyny duýdurýar. Türkiýäniň mundan iň köp täsirlenjek ýurtlarynyň biri boljakdygy ýazylan. NASA ýalňyşýarmy, ýa biz?*

Soragynyň yzyndan Nüwit hanym ýerasty suwlaryň meselesine ünsi çekdi (Onuň doktorlyk dissertasiýasy-da «Ýer-suw kooperatiwleriniň ekerançylyha we önümçilige täsirlididi»).

Çykyş edip bolandan soň ýygnaýyň alypbaryjysy «bu ogurlyk bildiriş boldy» diýdi, zalda gülki sesleri ýaňlandy, gürrüň şol ýerde gutardy.

Şol ýygnaýda bolup geçenleriň çuňňur manysy bardy. Şeýle:

TMMOB SU POLİTİKALARI KONGRESİ

21-23 Mart 2006

Karayolları Genel Müdürlüğü
Toplantı Salonu
Ankara

Bildiriler Kitabı
2. Cilt

TMMOB
İNŞAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

- **Düyp mesele**

Neoliberalizm tarafından hâkimiýete getirilen Turgut Özal

hususy eýeçilige geçmegiň başyny başlan syýasatçy boldy 1984-nji ýylda Ankarada, Stambulda, Izmirde Suw we kanalizasiýa edaralarynyň dolandyryşy modelini durmuşa geçirdi. Emma.

Sowet Soýuzynyň dargamagy we munuň netijesinde sosial döwletiň towsa göterilmegi bilen azgynlaşan neoliberalizm 1992-nji ýylda geçiren Dublin konferensiýasynda şu karary güýje girizdi:

«Suw ähli önümçilik ugurlarynda ykdysady gymmata eýedir, şonuň üçinem ykdysady emläk hasaplanmaly...»

Şeýdibem, ýaşaýyş hak-hukugy bilen gönüden-göni baglanyşykly suw globallaşmaçy täze dünýä düzgüni bilen metalaşdyryldy.

Sosial tarapy gözden salnyp, suwuň we suw hyzmarlarynyň hususlaşdyrmagy ýola goýuldy.

Adamyň iň gerek zady bolan suw şahsy baýamagyň serişdesine öwrüldi. (Dünýäniň iň baý suw firmalary «Suez», «Veolia», «Saur» häzir global hususy suw bazarlarynyň 70%-ne golaýyna eýeçilik edýär. Bütindünýä Suw Kongresine «Suez» kompaniýasynyň başlygy Žerom Monod ýaly adamlaryň gatnaşandygyny ýazmagymyň geregi ýok hasaplaýaryn).

Her hususlaşdyrmada bolşy ýaly, ara Bütindünýä banky girdi. 1993-nji ýylda çap edilen «Suw gorlarynyň işledilişi» atly maglumatnamasynda **kredit diňe hususlaşdyrmagy kabul eden ýurtlara berjekdigini** mälim etdi. Bulam az bolýan ýaly Bütindünýä Söwda guramasy-da suw kärhanalaryny erkin bazaryň ygtyýaryna goýulmagyny hökmany şert edip goýdy.

Türkiýe «ýaşyl neoliberalizme» boýun boldy! (1994-nji ýyldan başlap Meksika, Polşa, Malaýziýa, Argentina, Senegal, Filippinler, Wengeriýa, Marokko we başgalar bu «kerwene» goşuldy). Suw boýunça maýa goýumlary doly diýen ýaly daşarky maliýeleşdirijileriň ynsabyna goýuldy.

DSI böleklendi, «Suwaryş edaralary» açyldy. Bolýaram welin, suwuň adalatly paýlanmagy üçin 1965-nji ýyldan bäri jemgyýetçilikçi «Ýerasty suwy suwy suwarma kooperatiwleri» öňdenem bardy. Bütindünýä banky bilen Bütindünýä Söwda guramasy «bazarçy garaýyşdan» başga edaralara, gurluşlara sowuk seredýärdi! Ýeke aýdýanlary-da şudy:

«Suwuň erbet dolandyrylyşyny diňe hususlaşdyрма bilen çözüp bolar!»

Dogry ekenmi? Elbetde, ýok...

Suwuň metalaşdyrylmagy we suw hyzmatlarynyň hususlaşdyrylmagy çözüň bolmakdan zyýada suw ýetmezçiligini has beter ötüşdirdi...

• Göýdük çekişmeler

Suw-gurakçylyk meselesinde-de garşymyza neoliberalizmiň çykmagy geň galdyranok. Ondan öň adamzadyň umumy mirasy bolan suw jemgyýetçilik gymmatlygy hökmünde döwlet tarapyndan amatly bahadan we adalatly ýagdaýda üleşdirilýärdi.

Neoliberalizm ekerançykdan suw subwansiýalaryny-da aýyrýdy. Ýerasty suw gorlary bilen birlikde ähli suw gorlaryny çaltlyk bilen ekspluatatirledi. Suwy hapalady. Jemgyýetçilik ulanşygy isripçi gören bolýardy, özi ondan has isripçi bolup çykdy...

Görlüşü ýaly, suw hyzmatlary hususy eýeçilik bilen däl-de, jemgyýetçilik eýeçiliginiň garamagynda bolsa, has gowy bolýan eken.

Hawa, hususlaşdyрма täsirlilik, hil, bäsdeşlik we hyzmat ugrunda garaşylan netijeleri bermedi. Häzir suw ýetmezçiliginiň esasy sebäpleriniň arasynda bazara esaslanýan

garaýyşdygyny aýtmadyk, ýazmadyk galmady diýen ýaly.

Neoliberalizm suw boýunça-da ýykgynçylyga ýol açdy. «Bukudaky elita» (“Saklı seçilmişler”) kitabymda ýazypdym: GAP taslamasyny ýok etdi!

Indem Türkiýede uly zyýanlara getiren «Suwaryş edaralary» ýatyrylmaga synanyşylýar. Uzatmatyn-la gowsy.

Häzir dünýäde alternatiw suw hyzmat modelleriniň üstünde pikir alşylýar. Biziňem kellämizi emeli we dereksiz çekişmelerden galdyryp, suw syýasatyny ara alyp maslahatlaşmagymyz lazym.

Birküç günläp ýagan ýagyş derdimize derman bolup bilmez. Suw çeşmeleriniň we strategiýalarynyň ösdürilmegi üçin jemgyýetçilikçi amatly suw syýasatyny işläp düzmeli...

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazetini, 14.01.2021 ý. Publisistika